

*Hariduse eesmärk on meie loomuse
kõlbeline täiuslikkus,
selle abinõu on harjutada
täiuslikkust, püüeldes kõlbelist
toimimist, tunnet ja tegu.*

4 “Ah, jäta, kõik on ju suhteline!”

Ei saa rääkida paremast kvaliteedist, kui peljatakse väärtushinnanguid ja ei julgeta kõrgemaid nõudmisi seada. Kõigeks selleks läheb aga eriti tänapäeval vaja julgust ning mitmel põhjusel.

Esiteks. Väärtuste üle diskuteerimine pöördub kiiresti tülik. Mõttetarkade vaidlus keerleb põhilise küsimuse ümber: kas on olemas *objektiivseid* väärtusi, mis ei ole vabalt inimese määrata, või on *väärtushinnangud* ühelt poolt *ühiskondlikult määratletud* ja teiselt poolt *subjektiivselt* indiviidi otsustada. Õigupoolest pole kumbki tõestatav. Lõpuks on see kõige aluseks oleva maailmavaate küsimus. Kaldun ise rohkem esimest seisukohta jagama, samas tunnistades, et paljud väärtustõekspidamised alluvad ühiskondlikele muutustele, kuid ka subjektiivsetele otsustele. Nimetaksin aga ühiskondlikult muudetavaid käitumisnõudeid pigem normideks ning näen neis objektiivsete väärtuste ühiskonnast tingitud konkretiseerumist. Need väärtused on õieti suhteliselt abstraktsed ja üldised, nagu näiteks tõe, headus, ilu, pühalikkus.

Teiseks. Ei ole kunagi valitsenud – ja tänapäeval hoopiski mitte – üksmeelt selles, millised väärtused peaksid olema kohustuslikud. Selle lahendamata küsimuse tõttu nõuab praeguse aja vaim ikka ja jälle igasugustest väärtustest loobumist. Sageli oodatakse, et koolitund oleks hinnanguvaba või väärtuste osas neutraalne. Hariduse, õpetamise ja kasvatuse vallas on aga väärtustest loobuda täiesti võimatu, sest see seob õpetaja käed ja jätab talle kahtluse, et see, mis tundub talle vale, võib samahästi olla õige. Selle, mis näib inetu talle, tahaks keegi teine ilusaks tunnistada. Ja mis on tema arvates halb, seda peab teine heaks. Nii näib, et kõige parem on jätta otsus lapse teha ning lugeda kõik ta avaldused *a priori* heaks. Sellega ei tulda aga lapsele appi, vaid ta jäetakse paremal juhul lahenduse otsinguile, halvemal juhul üksi oma väljapääsmatustundega. Paljudele õpetajatele valmistab selline dilemma kannatusi ja nad saavad üha tunda etteheiteid oma hinnangulise seisukoha pärast. Lahendust vastuolule näen järgmises. Harimine, õpetamine ja kasvatamine on igal juhul võimalikud ainult siis, kui õpilase tehtud tööle antakse hinnang ja tuletatakse selle järgi vastavad nõuded ja ootused. Seepärast on taolise ülesande täitmiseks kõlblikud üksnes need inimesed, kes on oma ametis valmis võtma hinnangulisi seisukohti. Kuigi õpetajakutseks sobiv inimene suudab võrreldes mistahes filosoofiga oma väärtusi üldistes seostes vähe õigustada, on

ta samas nende väärtuste alusel valmis kujundama omaenese eluviisi, vastutama nõudmiste eest, mida esitab lastele ja vanematele, pelgamata sealjuures riskida konfliktide tekkimisega.

Kolmandaks. Hinnangu andmine on ka sellepärast halva kuulsuse omandanud, et on tõepoolest olukordi, kus hindamine on ebavajalik ja koguni häiriv. On päris tülikas, kui keegi pidevalt teiste kompetentsialasse kuuluvatele otsustele isiklike hinnanguid peale surub. Ent väärtustest seetõttu loobuda pole lahendus. Vaja on hoopis selgeid otsustuskriteeriume. Näen seda nii. Olukorra üle otsustamine on õigustatud kahel juhul: esiteks – kui olukorra eest ollakse *vastutav*, ja teiseks – kui asi *puudutab isiklike vajadusi ja soove*. Kõigil muudel kordadel on hinnangu andmine ebavajalik ja üsna tihti halb.

Nii on õpetajal õigus ja kohustus otsutada õpilase käitumise ja saavutuste üle, sest kahtlemata kannab ta olulisel määral kaasvastutust. Ta peab alati hinnangu andma, kui õpilase käitumine on seotud otseselt õpetaja isikuga. Seega ei tohi mingil juhul lubada endaga kasvatamatult käituda ning samamoodi ei tohi lihtsalt vastu vaidlemata leppida hoolimatusega oma töö suhtes, mis avaldub kõigis paljutuntud tülikates sekkumistes.

Neljandaks. Hinnangu andmise võib raskeks muuta ka hirm kaotada õpilaste poolehoid. Koole külastades jäi mulle sageli mulje, et õpetaja tundis end segadusseasetuna – ühelt poolt oli tal kohustus saavutada õppeplaanis ettenähtud eesmärgid, teisalt varitses teda lakkamatu hirm muutuda vastavate nõuete tõttu õpilaste ees süüdlaseks. Sellistel õpetajatel oli kaldumus peaaegu alati õpilast aktsepteerida. Nende harjumuspärane reaktsioon igale õpilase avaldusele oli „hästi“, „ilus“ või „tore“, esitatavat vaatasid nad ise aga tihti ainult põgusalt. Kes õpilastele ja nende saavutustele nii reageerib, sel ei maksa imestada, et tema tagasisidet enam tõsiselt ei võeta. Inimestevaheline suhe on alles siis tõesti hea, kui võib siiralt näidata ka nõrku ja puudulikke kohti ning neid sobivalt käsitleda.

Viiendaks. Lõpuks on paljudel õpetajatel raske õpilastele oma nõudmistega vastu seista, sest nad on kindlad, et kõik, mida lapsed õpivad ja saavutavad, peaks pärinema neist endast. Seepärast väärtustatakse spontaansust, loovust, eneseteostust, fantaasiat. See on täiesti õige, kui haridusprotsessi *ühaks* küljeks lugeda lapsest endast tulevat spontaanset eneseväljendust. Õpetamine saab aga päriselt teoks siis, kui õiguse saab ka *teine* pool. Et sirgub inimene saaks oma inimeseks-olemist päriselt avada, tuleb tal seada end vastamisi ühiskondlike nõudmistega ja tegelda inimkultuuris peituvaga. Need oskused ei tule iseenesest, vaid neid esindavad koolis kehtestatud nõudmised. Need on õiguslikult kindlaks määratud õppeplaanides ja klassikursuse eesmärkides. Meil, õpetajatel tuleb neid õpilase ees esindada ning äratada temas huvi inimkultuuris peituva vastu.

See juhib meid õigupoolest taas ja taas vastuollu õpilase hetkehäälestusega. On ju täiesti normaalne, et lapsed eelistavad tüütule tegevusele seda, millest nad rõõmu tunnevad. Võttes absoluutsena aga puhtast egoismist motiveeritud naudingupõhimõtet, hülgame ja reedame ülesande abistada noort inimest inimesekssaamise teel. Peame teda palju rohkem aitama, et ta suudaks oma käitumises järgida kindlat väärtusskaalat, mitte hetkelist naudingutarvet. Alles see suund teeb võimalikuks kooselu kogukonnas ja ühiskonnas, aga ka tõepoolest rikka individuaalse inimeseksolemise. Õpilased peaksid seejuures korduvalt kogema, et inimlike väärtuste teokssaamisega seotud rõõm kaalub kaugelt üle võimaliku loobumise hetkelise mugavuse.

Pärast kõiki neid kaalutlusi ei soovita ma teha midagi võimatut. Õpetaja ametis ei ole ainult õigus, vaid ka kohustus seada nõudmisi, esitada väljakutseid, järgida eesmärke. Seda silmas pidades ei ole mitte kõik, millega õpilased hakkama saavad, „hea“, „ilus“ ega „tore“. Alles siis, kui nad ootavad põnevusega oma töö kohta tehtavat otsust – kas see on „hea“ või „pealiskaudselt kirja pandud“ –, hakkavad nad neid sõnu lisaks õpetaja tähelepanule jälle seostama oma tööga ning arvestama nendega sisuliselt. Selle eeldus on aga tõepoolest õpilase iga saavutusega tegelemine ja hinnangu andmine selle põhjal, milliseks saavutuseks õpilane võimeline on. Ainult nii võib anda tagasisidet, millel oleks positiivne mõju ka edasistele saavutustele.